
UDK 821.163.42.09 Pavić E."17"

811.163.42(091)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 5. VI. 2006.

Ljiljana KOLENIĆ
Filozofski fakultet u Osijeku

POGLED U JEZIK PROPOVIJEDI EMERIKA PAVIĆA

Sažetak

U ovom radu autorica proučava jezik djela Prosvitljenje i ogrianje jesenog i zimnog doba iliti nediljne i svečane predike priko jeseni i zime dolazeće, Emerika Pavića, franjevca iz 18. stoljeća koji je osim homiletičkih djela pisao prigodne govore na latinskom jeziku, katehetička djela, djela s biblijskim sadržajem, ascetičku literaturu, pjesme te povijesne i medicinske spise. Za Pavića je posebno značajno to što je izrijekom zagovarao i promovao slavonsku grafiju koju su uspostavili franjevci. Pozornosti su vrijedne i osobitosti njegova jezika: uporaba glagolskih vremena, padeža, imeničkih i pridjevskih oblika, upitnika i uskličnika, frazema itd.

Ključne riječi: jezik, slovopis, propovijed, autoritet, imenica, pridjev, glagol, padež, imperativ, frazem.

Emerik Pavić rođen je u Budimu 1716., u franjevački je red stupio 1734. u Velikoj. Filozofiju je slušao u Budimu, za đakona je zaređen 1738. Mladu je misu slavio u isusovačkoj crkvi u Budimu 1739. Teologiju je studirao na Visokoj bogoslovnoj školi u Budimu, potom na Visokoj bogoslovnoj školi Generalnoga učilišta u Osijeku. Bio je profesor filozofije, predavao je na Visokoj bogoslovnoj školi u Baji (1743.-1746.). U Požegi je položio ispit za profesora teologije i stekao naslov generalnoga lektora. Godine 1750. predaje dogmatsko bogoslovlje na Generalnome učilištu u Budimu i na tom mjestu ostaje punih deset

---

godina. Godine 1761. provincijal Maksimilijan Leisner proglasio ga je za lektora jubilata. Do smrti 1780. bio je u Budimu dekan visokih franjevačkih škola. U franjevačkoj je zajednici obnašao važne dužnosti: bio je u Budimu zamjenik samostanskoga poglavara, budimski samostanski gvardijan, tajnik Provincije, bio je u upravi Provincije. U kulturnu ga je djelatnost uputio fra Stjepan Vilov. Bavio se gramatičkim i leksičkim pitanjima, priredio je latinsku gramatiku, a prema bilježenju Stjepana Vilova sastavio je i gramatiku hrvatskoga jezika. (Životopis ukratko prema Hoško, 2002)

Franjo Emanuel Hoško dijeli Pavićeva djela po sadržaju ovako: “prirodni govori na latinskome jeziku, katehitička djela, homiletička djela, djela s biblijskim sadržajem, ascetička literatura, pjesnička ostvarenja, povijesna djela i medicinski spis.” (Hoško, 2002, 166)

Franjo Emanuel Hoško navodi tridesetak bibliografskih jedinica ovoga plodnog autora, a mi ćemo ovdje upozoriti samo na neke: *Opširni nauk kerstjanski s nadodanih duhovnim pismom* (Budim, 1755.) *Paedagogia christiana* (Budim, 1771.-74.), *Kratki nauci u tumačenja sviu nediljnih glavih evangjelja* (Budim, 1778.), *Epistole i evanđelja priko godišnji nediljah i svetkovina* (Budim, 1762.). Emerik Pavić poznat je po djelu u stihu *Nadodanje glavnih događaja Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga nedavno na svitlost danomu* (Pešta, 1768.).

Zlatko Vince u knjizi *Putovima hrvatskoga književnog jezika* posvetio je Emeriku Paviću također veliku pozornost (Vince, 1978), poglavito u poglavlju o slovopisu. Kako je Stjepan Vilov imao snažnoga utjecaja na Emerika Pavića, Zlatko Vince navodi stihove iz Pavićeva djela *Nadodanje glavni događaja Razgovoru ugodnomu* (1768.) u kojemu Emerik Pavić slavi svojega učitelja Vilova jer je zaslužan za franjevačka slovopisna rješenja:

*U ovomu našem okolišu
složni ljudi svi jednako pišu,
od pokojnog fra Stipe Vilova
složno mećat naučiše slova.*

U svezi sa slovopisom spominje Emerika Pavića i Josip Vončina (Vončina, 1984). On piše o slovopisnim rješenjima Matije Antuna Reljkovića u njegovoj *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* (Reljković, 1767.) Naime, do *Nove slavonske i nimačke gramatike* Matija Antun Reljković pisao je kajkavskim grafijskim sustavom što su ga obično zagovarali i širili isusovci. Međutim, u gramatici se opredjeljuje za tzv. franjevačku grafiju, poznatu i kao slavonsku grafiju. Tom je grafijom ne samo napisao gramatiku, nego ju je u neku ruku gramatikom i propisao. Valja naglasiti da sam Reljković nije utemeljitelj te grafije. Bili su to franjevci Stjepan Vilov i Jerolim Lipovčić prije njega. Ali velika je zasluga Reljkovićeve što je vidio prednosti takvoga slovopisa, napisao njime gramatiku, ali i objasnio detaljno takav način pisanja. Nakon Reljkovićeve gramatike slavonski je način pisanja prihvaćen na velikom prostoru hrvatskih zemalja. Dakle, Reljković je znao prepoznati prednosti slavonskoga/franjevačkoga slovopisa – taj slovopis objedinjuje sjeverni i južni način pisanja hrvatskom latinicom (Moguš – Vončina, 1969, 75). Naime, južni su Hrvati, odnosno oni koji su uz more, pisali latinicom po uzoru na latinski i talijanski način pisanja, a sjeverni, “kopneni” Hrvati po uzoru na mađarski način pisanja. Slavonska je grafija bila prihvatljiva za većinu Hrvata jer je imala slovopisna rješenja i iz primorske i iz kopnene zone, a ustalila se već od sredine 18. stoljeća” (Vončina 1985.). Josip Vončina upozorava da godinu dana nakon objelodanjivanja Reljkovićeve gramatike napisane franjevačkim slovopisom, točnije 1768. godine izlazi djelo Emerika Pavića *Nadodavanje glavni događaja Razgovoru ugodnomu* u kojemu se ističe Stjepan Vilov kao utemeljitelj slavonske grafije. Budući da je Vilov svoja rješenja za reformu grafije iznio još 1736., J. Vončina postavlja pitanje kako je moguće da Pavić o tome progovara 32 godine kasnije. I zaključuje da time Emerik Pavić upozorava kako nije navedeni slovopis uspostavio svjetovnjak Reljković “nego mnogo prije njega redovnik (i to Pavićev franjevački sudrug) Stjepan Vilov”. (Vončina, 1984, 465, 466.)

Djelo čiji ćemo jezik ovdje proučavati, *Prosvitljenje i ogrianje jesenog i zimnog doba iliti nediljne i svečane predike priko jeseni i zime*

*dolazeće*¹ (Budim, 1762.), F. E. Hoško ubraja u homiletička djela. Riječ je, kao što sam naslov kaže, o propovijedima (*predikama*) u kojima se tumači neki stavak *Svetoga pisma*. Pavićeve *Predike* započinju s dvama citatima iz Svetoga pisma: *Tolmačenje riči Tvoih prosvitljuje*, Psalm 118. i *Uzeo je od nji, i ogriao se je*. Isaiae 44. Slijedi *Pridgovor poljubljenima štiocem*. Uglavnom predgovori izdanja iz 18. stoljeća imaju ličan naslov: obraćaju se *poljubljenima štiocem, dobrovoljnom štioću* (M. A. Reljković u svojoj gramatici), *milomu i dragomu štioću* (Tomo Babić u svojoj gramatici), *pripoljubljenomu štioću* (L. Šitović Ljubušak u svojoj gramatici), *dobrovoljnim štiocem* (Ivan Velikanović u *Uputjenjima*) i sl.

U *Pridgovoru* Emerik Pavić kaže da je za pisanje bio potaknut riječima svetoga Pavla Apostola koji je pisao svojem učeniku Timoteu, ali potaknuli su ga i njegovi prijatelji koji su ga molili da im “u naš slovinski jezik” napiše *predike*. Dakle, Emerik Pavić napisao je nedjeljne propovijedi i propovijedi za blagdane na hrvatskom jeziku, najprije samo za “jeseno i zimno” doba, ali ako će “nadstojnikom dušah” navedene propovijedi biti “podrage”, napisat će i za proljeće i ljeto.

Sve propovijedi imaju isto ustrojstvo:

1. U naslovu se kaže za koju je nedjelju ili blagdan napisana propovijed, npr.: *Za drugu nedilju posli Vodokerstja, Za osamnaestu nedilju posli Duhova, Za treću nedilju Prišastia, Za svetkovinu Slavnog bratinstva od rosaria*.

1 PROSVITLJENJE I OGRIANJE/ JESENOG I ZIMNOG DOBA/ ILITI/ NEDILJNE I SVECSANE/ **PREDIKE**,/ PRIKO JESENI I ZIME/ DOLAZEČE,/ RAZUM CSOVICSANSKU U DILLO-/VANJU PROSVITLJUJUČE, A DUSSU S-SPA/ SONOSNSSNIM NAUKOM GRIUCHE./ POMOCH SVIU DUSSAH NASTOJNIKAH, I OSTALI/ PRIPOVIDALACA KRATKO, ALLI KRUTO/ SLOXENE/ PO/ OCU FR. EMERIKU PAVICHU, REDA/ S. O. FRANCESKA OD OBSLUXENIA, PRO-/VINCIAE S. IVANA CAPISTRANA LECTURU JUBI-/LATOMU, I SADASSNJEMU DEFINITURU/ NA SVITLOST DANE U BUDIMU, GODINE M. DCC. LXII./ S. STROSSKOM/ POKOJNOGA GOSPODARA BARNABE DEXEVICHA GRAGJANINA BUDIMSKOG, USSTAMPANE.

Upozorenje: dalje pišem suvremenim slovopisom, a ne Paviševićim, osim u dijelu koji izrijekom govori o Paviševiću slovopisu.

2. Perikopa: najprije latinski, pa hrvatski ulomak iz Svetoga pisma koji se čita na misi, npr. *Za treću nedilju Prišastia. Tu quis es? Ti tko jesi? Joan. I.*
3. *Izvođenje.* To je uvodni dio svake propovijedi. Taj dio govori o sadržaju propovijedi i svrhi propovijedanja. Primjerice, uz propovijed *Za treću nedilju Prišastia* u podnaslovu *Izvođenja* piše: *Ukazuje se ugodno i strahovito pitanje.* Potom se ukratko prepričava tema propovijedi. Izvođenje završava propovjednikovim *ukazanjem*, tj. uvođenjem u temu.
4. Slijedi središnji dio propovijedi koji se sastoji od dviju većih cjelina podijeljenih prema sadržaju. Naš izabrani dio *Za treću nedilju Prišastia* nakon *Izvođenja* kosim slovima upozorava na dva dijela, dvije teme koje će se obrađivati.

Ugodno pravednima P. I.

A strahovito grišnikom. P. II.

Dakle, tema je ove propovijedi, kako piše ispod *Izvođenja*: *Ukazuje se ugodno i strahovito pitanje.* Dio o kojem govorimo daje naslov prvom dijelu propovijedi koji se odnosi na prvi dio naslova u *Izvođenju* (*ugodno pitanje Ti tko jesi?* bit će pravednima), i drugom dijelu propovijedi koji se odnosi na drugi dio naslova u *Izvođenju* (*strahovito pitanje Ti tko jesi?* - bit će grješnicima).

5. *P prvi dio.* Razrađuje prvi dio propovijedi. Na našem primjeru, objašnjava prilično opširno zašto će pitanje *Ti tko jesi* biti *ugodno* pravednicima.
6. *Drugi dio.* Razrađuje drugi dio propovijedi. Na našem primjeru, objašnjava prilično opširno zašto će pitanje *Ti tko jesi* biti *strahovito* grješnicima (*grišnikom*). Na kraju drugoga dijela uvijek je jedan odlomak zaključka. Svaka propovijed završava s *amen*.

Riječ je o jasnoj i definiranoj strukturi koja se sastoji od obveznih dijelova.

Franjo Emanuel Hoško u proučavanju Emerika Pavića, kao što smo vidjeli, naglasak stavlja na Pavićevo profesorsko djelovanje. Najviše je u literaturi pisano o grafiji Emerika Pavića. Poznato je da je E. Pavić ne

samo objelodanjivao svoja djela tzv. slavonskom grafijom što su je uspostavili franjevci, nego ju je i izrijekom zagovarao i promicao kao što smo vidjeli u dijelu iz *Nadodanja glavni događaja Razgovoru ugodnomu*. Budući da se o toj grafiji mnogo pisalo, ovdje ću samo ukratko podsjetiti na način Pavićeva pisanja:

Grafem	c f	Ch	Cx	Gj	lj	Nj	s, f	ŕ, řs	x
Fonem	/č/	/ć/	/dž/	/đ/	/lj/	/nj/	/s/	/š/	/ž/

Slogotvorno *r* piše kao *er*, *j* često ne zapisuje, osobito u intervokalnopoložaju, a fonem *h* ne zapisuje uvijek. (V. Pavićeva slovopisna rješenja u Despot, 2005, 75.) Ovdje sam u transliteraciji nastojala dati sliku njegova načina pisanja, pa tamo gdje ne piše *j* ili *h*, ne pišem ga ni ja u transliteraciji. Ova se slovopisna rješenja podudaraju gotovo u cijelosti u svih pisaca što su pisali tzv. slavonskom grafijom. Nesuglasice su bile samo oko pisanja dvoslova za fonem /š/. O tome govori u svojoj gramatici i Matija Antun Reljković: “Od ovoga slova S. najvishje ima hinada. Jednibo za izrechi csifto shaj, dajumu u pomoch c. Drugi za pooshtriti vechma njegov glas, mechu dvostruk SS. Trechi pak dajumu h. Od ova tri nacfina menije po volji trechi, uzrocfam dao u pridgovoru, a oftalim nezabavljam.” (Reljković, 1767, 19.)

U sklonidbi imenica zabilježeni su u Pavića ovi nastavci u množini:²

pad. Mn. sklon.	G			D			L			I		
	a	e	i	A	e	i	a	E	i	a	e	i
nastavak	-a(h)	-ah	-ih	-om	-am		-i(h)	-a(h)	-ma	-i(h)	-am	-ima,
			-iu	-em	-ami			-ama		-mi	-ami	-ma
				-ama	-ama						-ama	
				-am								

Da bismo zornije pokazali imenički padežni sustav u Emerika Pavića, oprimjerit ćemo navedene nastavke.

² V. popis nastavaka u franjevačkih pisaca u Despot, 2005, 133.

Imenice a-vrste:

Gmn.: (*brez pirske hodiće i dobri*) *dilah, verhovah, otaca*

Dmn.: (*koino*) *Rimljanom (pišući), (onima trima svetim) kraljem, nebesam, (k) nebesama*

Lmn.: (*po tolikima pokorama i dobri*) *dili, (na) novcih*

Imn.: (*među svetima*) *oci, (prid tvoi) vrati*

Imenice e-vrste:

Gmn.: (*od muški*) *glavah, (srid) mukah (pakleni)*

Dmn.: (*k*) *pčelama*

Lmn.: (*u*) *jaslica, (u) knjigah, (po tolikima) pokorama,*

Imn.: (*među*) *zvizdama*

Imenice i-vrste

Gmn.: (*svitlost svoi*) *očiu*

Dmn.: (*k*) *ljudma,*

Lmn.: (*u svima*) *kripostima, (u) stvarma,*

Imn.: (*prid*) *očima, (zaručenim) ljudma*

Emerik Pavić ima zastupljena u svom djelu sva prošla glagolska vremena, a to znači i imperfekt, i aorist, i perfekt, i pluskvamperfekt. Imperfekt i aorist još ravnopravno supostojе uz perfekt. Prva *predika* započinje rečenicom: “Smišnu stvar ispisuje Tertullian od nikog Marciona, koino sam sebe Bogom *potvaraše* i koinose drugačie *deržашe* u Staromu nego u Novomu zakonu.” Dakle, nakon prezenta *ispisuje* slijede dva imperfekta.

Vrlo je čest glagolski prilog prošli: “*Ositivši* bo prikazalac da on s bratom jali s iskernjim svojim u kakvoi omrazi ili zloi volji jeste, valja da *ostavivši* posvetilište na otaru, otiđe i da se s njime pomiri, i tada *vrativši* se, posvetilište pokaže.”

Zapovijed se može izraziti konstrukcijom imati + infinitiv, koja je i danas uobičajena: “Sveti Matheo čini uspomenu od posvetilišta, kojeno se *imade* na otaru *prikazati*.”

Participi se sklanjaju: (*dva čovika na svitu*) *živuća*, (*isprosi reko nama u ovoi dolini od suzah*) *živućim*.

Glagolski se pridjev trpni tvori češće na t nego što je to u suvremenom hrvatskom književnom jeziku. Tako je i danas u slavonskom dijalektu. U Pavićevim propovijedima čitamo: “Poslušajte različitost među dvama baščama od koi no je jedna na sve strane *otvorita*, a druga dobro *zatvorena*.”

Budući da je riječ o propovijedima, dakle štivu namijenjenu govoru, slušateljima, Pavić se često izravno obraća slušateljima. Izravno obraćanje može biti u jednini jednostavno vokativom s uskličnikom *Grišniče! E, moj grišniče!, Poljubljeni!, Ah, brate!*. Razvidno je da se vjernicima obraća s jedne strane kao grješnicima, a s druge kao ljubljenoj braći. Uskličnici su česti i ne moraju biti samo na kraju vokativa. U Pavićevim su propovijedima česti uskličnici i u rečenicama s imperativima. Naime, i imperativi su uobičajeni u govorništvu, i oni zapravo znače izravno obraćanje slušateljima, a cilj im je privući pozornost bilo upozorenjem, bilo, zabranom, zapovijedi i sl.: *Ali poslušajder, grišniče!, Kažider mi, grišniče!, Poslušajte SS.!, Zapantite! Kada nas Bog kara, tada valja da se griha manemo*. Imperativi, koji su česti u propovijedima, često imaju navezak *der (poslušajder)*. Kao što se iz navedenih primjera vidi, propovjednik se često vjernicima obraća s *grišniče* i glagolom (imperativom) u 2. osobi jednine. Na taj način nastoji doći do svakoga vjernika na svedtoj misi, steći dojam da govori samo jednoj osobi, koja se u propovijedi može prepoznati. Obraćanjem u 2. osobi jednine ujedno nastoji se prodrijeti u svačiju svijest i savjest: “Zato ugledavši *ti* siromaha prid *tvoi* vrati, jali na sokaku sidećeg, ah! *nemoi* biti tverdi od kamena, ne *puštai* da te mlogo moli, veće što *ti* je Bog dao, i koliko *si* moguć, *pomozi* ga.” Propovjednik se slušatelju pojedinačno obraća s *ti*, i često se izravno obraća slušatelju bilo glagolom u 2. osobi jednine, bilo zamjenicom za 2. osobu. No, kada Pavić drži da nije potrebno doprijeti do pojedinačnoga slušatelja, nego je moguće obratiti se svima, tada je zastupljena 2. osoba množine (*zapantite*). Ponekad se umjesto 1. osobe jednine rabi 1. osoba množine da bi svi, i govornik i slušatelji, mogli sudjelovati u razmišljanju što ga nudi propovjednik: *Mi znamo iz S. pisma da...*

Pored uskličnih rečenica, u govorništvu se često rabe upitne i to ponajčešće s retoričkim pitanjima. Ponekad se nižu upitne rečenice jedna za drugom da bi se privukla slušateljeva pažnja jer se pretpostavlja da će on očekivati odgovore od propovjednika na sva pitanja koja je postavio. Nizanje upitnih rečenica često je na kraju prvoga dijela propovijedi da bi se na navedena pitanja odgovorilo u drugom dijelu, kao u propovijedi *Za nedilju quinquagesimae*:

Kako se pak vladaju ljudi na svitu? Slide li nauk i ponukovanje S. Pavla Apostola? Čine li se oni kano da ne vide? Nie li istina da mlogi koi su oženiti ne samo ne čine kano da nisu oženiti, veće još za tuđima ženama puste? Te toli je da budu, kano da ne imadu? Pokladari pak toliko se po veselju i igrach pustaju kano da već nikakve radosti ne imadu ufati, te toli e slipu biti i kano ne veseleći se? Treći rad udiljnoga nastojanja za blagom i imanjem ovoga svita dan i noć lepte kano da više ne ima ikakvog blaga, nego ovo zemaljsko: toli se lipu biti i kano da se ne služe? Nisu li svi koi se ovako vladaju i za ispranima stvarma lepte, pravi slipci?...

Uvjerljivosti propovijedanja pridonose brojne mudre izrjeke uglavnom iz Svetoga pisma, ali i iz drugih vrela:

Mlogo je zvani, a malo obrani. Matt. 22/ Podajte dakle cesaru što je cesarovo, a Bogu što je Božje./ Običaje se reći: tko sverhu piska zida, ne će mu se zid izvisiti jerbo će se skora vas srušiti, temelj bo valja da zid derži jer koliko je dublji i čveršćii temelj, toliko je jači zid.../ Imade u knjigah od pravice niko priričie koje govori: Zakon omrazljiv koino narav obtužuje kruto i brez izvadenja imade se tolmačiti./ Kakogod tko viče u šumu, onako mu odziva glas, to jet: kakogod se tko vlada prama iskernjemu, tako će se Bog prama njemu vladati/ Tiha i lipa rič više može opraviti nego stotina oštri i merski.

Uvjerljivosti onoga u što propovjednik želi uvjeriti vjernike pridonosi i stalno pozivanje na autoritete, ponajviše svetaca, ali i mudraca, povijesnih osoba itd. O njima ćemo govoriti nešto dalje u tekstu.

Od prvih početaka hrvatske pismenosti javljaju se uz ime Boga i Majke Božje određene imenice ili pridjevi, možemo reći i sastavni dijelovi Božjega imena koji su se sačuvali do danas. Kako se propovijedi

ne mogu zamisliti bez Božje osobe, ali i svetih, navest ćemo kako Boga naziva Emerik Pavić u *Predikama*:

Bog/ Bog svemogućí/ sveznani Bog/ milostivi Bog/ privičnji Bog/ Otac nebeski/ Kralj nebeski/ Kralj sviu kraljevah/ Kralj neba i zemlje/ Otac Naš/ neba i zemlje Stvoritelj/ Saranitelj/ naš Saranitelj/ naš Saranitelj Isukerst/ Spasitelj/ naš Spasitelj/ Spasitelj Svita/ naš Odkupitelj/ pridragi Odkupitelj/ Isus/ Isus, vičnji Sin Božji/ Gospodin Isukerst/ privisoki, vikovičnji Sin Božji/ milostivi Gospodin Isus/ Jaganjac Božji grihe odnimajući/ Sin kralja Davida/ Sin Davidov/ Meštar/ Gospodin/

Tumačenje imenica i pridjeva što smo ih ovdje spomenuli posve je nepotrebno. Kada pisac ili pripovjedač kaže *Spasitelj* ili *Otkupitelj*, nije potrebno posebno tumačiti da je riječ o Bogu, pa navedene imenice možemo držati i imenom Božjim. Vrlo rijetko autor objašnjava što se ima razumjeti pod određenom imenicom ili pridjevom: "Običajnim načinom po Gospodinu razumie se naš Odkupitelj." U ovoj rečenici Gospodin tumači s Otkupitelj, a ne s Bog. Do danas za Boga se često kaže Gospodin (i Gospod), Stvoritelj neba i zemlje, Kralj neba i zemlje. Pridjevi koje spominje Pavić uz Božje ime jesu *vikovičnji*, *privisoki*, *milostivi*, *svemogućí*. Ti su pridjevi i danas u uporabi i povezuju se s Božjim imenom. Česta je i posvojna zamjenica *naš* koja stoji ispred Božjega imena ili ispred imenice/pridjeva koji stoji umjesto Božjega imena.

Majka Božja također u hrvatskoj književnosti od prvih početaka do danas ima stalne imenice i pridjeve koji su sastavnim dijelovima njezina imena. U Pavićevim *predikama* to su:

Divica Marija/ Pričista Divica/ Blažena Divica Maria/ Blažena D. Maria/ B. D. Maria/ Milostiva Mater D. Maria/ B. D. M. Gospa/ Gospa Prisveta/ Gospa Priblažena/ Mater Privisokoga/ Maria, Mati Isusova/ Prisveta Mater/ Kraljica nebeska/ Matera Božja.

Kako se za Boga kaže Gospodin, tako se za Majku Božju u Hrvata kaže i Gospa. Uz osobno ime Majke Božje, Marija, uglavnom dolazi u Pavića *Pričista Divica Maria*, a Djevica (i prečista Djevica) za Gospu i danas se kaže. Dakako, majka/mater/mati imenice su koje dolazi kao dijelovi imena Majke Božje. Kako je Bog Kralj nebeski, tako je Majka

Božja Kraljica nebeska. Pridjevi koji su do danas uobičajeni uz Gospino ime: blažena, prisveta (presveta).

Emeri Pavić u propovijedima često se poziva na autoritete. To su po najviše sveti uz čija imena on piše veliko slovo S. (za sveti), pa ćemo ovdje slijediti njegov način pisanja da bismo zornije predočili Pavićeve propovijedi: *S. Matheo, S. Hilario, S. Ivan, S. Ivan Kerstitelj, S. Petar, S. Pavao, S. Luka, S. Augustin, S. Luka Evanđelista, S. Gaudentio, S. Job, S. Gergur, S. Damascen, S. Benaventura, S. Ambrozio, S. Basilio, S. Bernardo, S. Ambrožija, S. Jerolim, S. Marko Evanđelista, S. Mihoil/ Mihovil, S. Thoma, s. Epiphanio, S. Ivan Kerstitelj, S. Cyrilo, S. Hyacinto, S. Mauricio, S. Mihovil arhangeo, S. Patriarc Dominik, S. Antonin, S. Vincencio Ferrerio, S. Thoma od Aquina* itd.

Kao što je razvidno, Pavić zapisuje mnoge svece, pozivajući se na njihov autoritet da bi njegovo propovijedanje bilo uvjerljivije. Započinjući *Izvođenje propovijedi Za drugu nedilju posli Vodokerstja*, autor nakon prve rečenice *Pir učinjen bi u Kani Galilei* odmah postavlja pitanje: *Zašto baš u Kani, a ne u drugomu mistu! I dalje: Ta nisu li se i prije ljudi zaručivali i vinčavali te se baš od ovoga pira i od ove svadbe uspomena čini? Ovde mi ulazi u govorenje S. Thoma i veli da Kana ne će drugo reći negoliti želja, a po Galilei se razumi prilazenje.* Dakle, da bi uvjerio vjernike u svoju propovijed, autor se poziva na autoritet svetoga Tome. Često se Pavić poziva na autoritet mnogih mudraca, proroka, ostalih biblijskih likova, povijesnih osoba, umjetnika. Neke od navedenih osoba pomažu mu u uvjeravanje slušatelja u istinitost propovijedi jer na njihovim primjerima nastoji dokazati pouzdanost i utemeljenost svoga poučavanja. Uz njihova imena obično stoji i zanimanje, odnosno pridjev koji opisuje navedenu osobu: *mudri Baeza, mudri Origenes, mudri Abbat Callensis, naučni Richardo, Esdra prorok, Daniel prorok, Josip, sin Jakovljevi; Jakov patriarcha, Judita, Holoferno, Samson, Irud, Eva, naša prva mater; maljar Appeles, Damian, starešina i vladalac Ephezianski; Helena Madžarska, Margaretha de Castello...* Primjerice, u već spomenutoj propovijedi *Za drugu nedilju posli Vodokerstja* Pavić govori o grijehu bludnosti i to približava slušateljima slikom iz života biblijskoga kralja Davida:

Promislite samo Davida, koino biaše čovik po sercu Božjemu, tako da mu se u čistoći i pravici ne nađe priličan; kako pak po priljubodinstvu sagriši s Uriinom ženom, udilj i omerze Bogu koi ga odredi pokarati. Prigrišivši on bludno, upade u ubojstvo i ostale opačivosti.

Teško bi bilo popisati sve osobe koje spominje u svojim propovijedima Emerik Pavić jer bismo tim popisom dobili velik imenar. Dodajmo tomu da se u djelu javljaju i druga imena koja bi mogla zanimati onomastičare kao toponimi (*Budim, Varadin, Rim, Damažak grad, Carigrad, Kana Galilejska i Kana Galileja,*), hidronimi (*voda Nil, voda Nilus zvana, Ganges voda, Cervenno more*), oronimi (*nika planina Ethna zvana, Planina taborska*), imena zemalja i etnici (*Persia, Mesopotamia, Egipski vilaet, Žudie, Žudinkinje, Izrealićani*). Iz navedenoga se razabire da u propovijedima E. Pavić najviše spominje biblijska imena što je i razumljivo s obzirom na tematiku. Vidimo također da uz ime rijeke stoji voda (*voda Nil*), a uz ime brda planina (*planina Ethna*).

Kao što je već rečeno, autor se često izravno obraća slušateljima riječju *grišniče*. Da bi upozorio i odvratio vjernike od grijeha, spominje i muke paklene koje ih mogu stići ako griješe. Sotonu zove: *Sotona, Sotona pakleni, poglavica tavnosti*.

Svaka je propovijed povezana uz određeni stavak Svetoga pisma, pa nije čudo što je leksik uglavnom svetopisamski. *Bibliju*, kao i danas, i Pavić zove *Sveto pismo*, a ono se dijeli na *Stari i Novi zakon*. Riječi iz značenjskoga polja Crkve javljaju se iz propovijedi u propovijed: *sveta majka cerkva, Očenaš, Zdravo Marijo, ufati, otar, posvetilište kerstijani, spasenje, križevni put, sudnji dan, potribit čovik, vikovičnja muka, lemozyna, rosarie*. Zanimarimo li ikavski odraz jata, možemo reći da su svi navedeni pojmovi iz značenjskoga polja Crkve u uporabi i danas. Dodamo li tomu sveze pridjeva *Božji* s imenicom, vidjet ćemo da se tzv. crkveni leksik nije promijenio od prvih naših spomenika, preko Pavićevih propovijedi u 18. stoljeću do danas. Pridjev *Božji* u Pavićevim se *Predikama* može javiti uz brojne imenice: *angeli/andeo Božji, cerkva Božja, daro/vi Božji, desnica Božja, dilovanje Božje, duh Božji, jaram Božji, kraljestvo Božje, kuća Božja, lice Božje, ljubav Božja, milost Božja, miloserdie Božje, narav Božja, otajstvo Božje, pomoć Božja, pravica Bož-*

ja, prilika Božja, rič Božja, puk Božji, ruka Božja, sin Božji, serce Božje, sluga Božji, služba Božja, stvorenje Božje, sud Božji, veličanstvo Božje, viđenje Božje, volja Božja, zakon Božji, zapovid Božja. Primijetiti je da u navedenim sintagmama koje se sastoje od imenice i pridjeva, imenica u pravilu stoji ispred pridjeva. Takav red riječi danas je stilski obilježen, ali ne i za biblijski stil. U nekim se sličnim svezama riječi umjesto pridjeva *Božji* javlja pridjev *božanstveni*: *Duh božanstveni, božanstvena milost, dila božanstvena, božanstveno ditešce, božanstvena pravica, božanstveni sudevi.*

Kada se govori o svezama riječi, onda svakako valja progovoriti i o postojanim svezama riječi koje imaju preobrazbu značenja – o frazemima. Tekstovi s tematikom iz značenjskoga polja Biblije, Crkve, nabožnoga, često imaju prepoznatljive i dosta postojane sveze riječi, kao što smo vidjeli na primjeru sveza u kojima je jedna riječ *Božje (volja Božja)*. Ponekad možemo govoriti o frazemima u užem smislu riječi, o tzv. pravim frazemima što znači da je riječ i o postojanim svezama, i o preobrazbi značenja, i o tome da se značenje ne izvodi iz pojedinačnih sastavnica nego iz cjeline sveze. Tako frazem *križni/križevni put* znači težak život, težak i mukotrpan put do postizanja nekoga cilja. Taj frazem poznat je u tekstovima ne samo nabožne tematike do danas.

Proučavanje frazema u nabožnim tekstovima zahtijeva poseban oprez. Naime, mi bismo danas rekli da je u svakodnevnoj komunikaciji *zabranjeno voće* frazem ako govorimo o tome da netko želi što zabranjeno. Međutim, u *Bibliji* sveza riječi što je nalazimo u Pavićevim propovijedima, *zabranita/zabranjena voćka/voće* odnosi se na konkretno voće (jabuka?) koje je prve ljude Adama i Evu učinilo smrtnima. U tom slučaju možemo govoriti o frazemu u širem smislu jer se radi o postojanoj svezi riječi koja se uglavnom javlja u tekstovima s biblijskom tematikom. U Pavićevim propovijedima čitamo:

Ne boj se ti okusiti *zabranjene voćke*
kakogod Adam posli kad se priko zapovidi Božje okusi *zabranite voćke*,
odma ne umri premako mu bi rečeno da u koi se god čas od *zabranitog*
voća okusi, da će smertjom umriti.

Sličnih primjera ima mnogo. Ako svaku postojanu svezu riječi držimo frazemom u širem smislu, onda možemo reći da je u tekstovima koji su iz značenjskoga polja Crkve, a to su svakako i propovijedi, takvih sveza mnogo: *stablo života, izgubljeni sin, dan sudnji, grih istočni, posljednja večera, svagdanji krušac, vrata nebeska, divičanska čistoća, dobro dilo, potribit čovik, prava vira*.³ Većina današnjih propovijedi ne će proći bez navedenih sveza riječi. Mnoge čvrste i prepoznatljive sveze riječi danas i ne povezujemo s biblijskim tekstovima. Zanimljivo je da frazem *gorko plakati* nalazimo u različitim hrvatskim tekstovima, starim i novim, a kada je riječ o prijevodima evanđelja, onda gotovo svi prijevodi od prvih početaka govore da je Petar *plakao gorko*. Slično je i u Pavića: "Izađite dakle s svetim Petrom i počmite *gorko plakati*." Mnogi hrvatski tekstovi stil biblijskoga pripovijedanja postižu upravo uporabom sveza riječi što ih nalazimo u hrvatskim prijevodima Biblije. Tako čini i Emerik Pavić. On ne kaže da se što srušilo iz temelja, nego da se *obrati u prah i pepeo*, ne kaže jednostavno narod ili ljudstvo nego *narod čovičanski*, na kaže da se Isus žrtvovao nego da je *kerv svoju prolio*:

I za svim tim ona više puta tolike kuće, sela i varoše popali i u prah i pepeo obrati.

Poznajući Ivan S. da njegov Meštar svikoliku ljubav izli cića naroda čovičanskoga, željaše i on prama Saranitelju svikoliku ljubav izliti. budući da je svukoliku svoju S. kerv za nas prolio.

Osim navedenih čvrstih i prepoznatljivih sveza riječi, javljaju se i tzv. pravi frazemi koji nisu posve tipični za tekstove s nabožnom tematikom. To nije čudno budući da je riječ o propovijedima, a one moraju ponekad upotrijebiti i razgovorni leksik i frazeologiju da bi propovjednik pred vjernicima u crkvi bio što uvjerljiviji i da bi živošću propovijedanja privukao pozornost slušatelja. Takvi razgovorni frazemi ipak ne smiju biti i nižega stila. U Pavićevim *pridikama* za jesen i zimu tako nalazimo frazeme koji u rečenici imaju ulogu priložnih oznaka, ponajviše vremenskih, ali i drugih (*od dneva do dneva, današnji dan, dan i noć, na vrat na nos, malo po malo*), frazeme koji u rečenici imaju ulogu predikata (*uzeti*

---

3 Popis postojanih sveza i njihovo značenje, te primjeri iz teksta v. u dodatku.

u glavu, dati na znanje, navući na vrat, u zemlju propasti, na svit doći, izvan sebe izići, doći u se, ne znati za se, životom se rastaviti). Navesti je nekoliko rečenica s navedenim frazemima da bismo dobili bolju sliku propovjednika Pavića:

Koliko on nas puta ponukuje: poslušaj me, grišniče,
i *dođi* jedanput *u se*...
I *ne znajući za se*, niti se magoš micati, niti dići.
Ti bi zaisto od sramote hotio *u zemlju propasti*
Kada ukažeš ditetu zmiu, ne *biži* li *na vrat na nos* za ukloniti se je.

Razvidno je da ovi frazemi nisu usko povezani s crkvenim tekstovima. Njima bismo mogli dodati i poredbene frazeme, najčešće one kojima je temeljna sastavnica glagol: *svitliti kano sunce/zvizde, stati kao okamenit, zaviati kano zvirina, kano lav rikati, bašiti se kano paunovi, proletiti kano vitar, kano dim se razići, vladati kano kralji*. Veznik koji povezuje glagol i imenicu/pridjev za uspoređivanje najčešće je *kano*. U srednjem vijeku i petrarkizmu obično u poredbenim frazemima temeljne sastavnice nisu glagoli nego pridjevi i prilozi, i to pridjevi u komparativu, što znači da poveznica nije *kano* (kao) nego *od*. Primjer je takva uspoređivanja iz Pavićevih propovijedi frazem *tverđi od kamena*. Kao što se vidi, u Pavićevim propovijedima prevladavaju poredbeni frazemi s glagolom kao temeljnom riječi.

U 18. stoljeću u franjevačkih je pisaca uobičajeno povezati dvije riječi, najčešće tuđicu i domaću riječ veznikom *iliti*. Takva sveza uglavnom se javlja da bi se uz poznatu tuđicu pridodala i domaća riječ kako bi čitatelj upoznao domaću riječ. Dakle, vrlo je česta pojava sinonima povezanih veznikom *iliti* zbog purističkih razloga. Tako nalazimo: *apetit iliti želja za jće i piće, bašča iliti vertao, džiganta iliti veliki čovik, vojvoda iliti general, element iliti istočaj, konsequentia iliti slidenje, Mesia iliti spasitelj svita, princip iliti sin kraljev*. Ne moraju sinonimi povezani veznikom *iliti* uvijek biti tuđica i hrvatska riječ u paru, mogu biti i dvije domaće riječi ili dvije tuđice ili pak domaća riječ i sintagma: *zla duševnost iliti oćutenje grihote, odskok glasa iliti odzivanje (=jeka), lis iliti sanduk mertvački, kukolj iliti dračje, ždrib iliti kocka, Muhamedanci iliti Turci,*

talenat iliti pinez. Takvih sinonima povezanih veznikom *iliti* nalazimo kod gotovo svih franjevačkih pisaca 18. stoljeća, pa i u njihovim djelima svjetovnoga sadržaja. Primjerice, Andrija Kačić Miošić u *Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga* (Kačić, 1759.) u proznim dijelovima također rabi istoznačnice povezane veznikom, samo što taj veznik uglavnom glasi *aliti* i *oliti*. Veznik *iliti* (*aliti*, *oliti*), dakle povezuje par istoznačnica. Par sličnoznačnica obično je u Emerika Pavića i većine franjevačkih pisaca 18. stoljeća povezan veznikom *i*: *mir i pokoj*, *veseli i radostivi*, *kuća i dom*, *slika i prilika*, *vladati i zapovidati*, *mlad i zdrav*, *skrušenje i pokornost*, *junak i vitez*, *dobar i pravedan*, *lip i ugodan*, *strah i poplašenje*, *berda i planine*, *težak i križevan*, *žalost i tuga*, *velika i slavna*, *veselje i radost*, *ašikovanje i priljubodinstvo*, *zlato i srebro*, *slava i fala*, *ponizni i humiljeni*, *monarke i vladaoci*, *carevine i kraljevine*, *gradovi i varoši*, *ašikovci i bludnici*. Razvidno je iz navedenih primjera da veznik *i* može povezivati riječi slično kao i veznik *iliti*.

Pavićeve propovijedi nude nam blago hrvatskih riječi. Kako je tematika crkvenoga sadržaja, javlja se dosta riječi koje govore o grijehu jer je cilj privesti vjernike na *pravi put* i spasiti ih od grijeha. A spominju se grijesi i grješnici kojih se valja kloniti: *rodokvarstvo* (=rodoskvrnuće), *pogovaralac* (=koji ogovara), *ozloglasitelj* (=koji ogovara, širi laži), *ponosica* (=ohol čovjek), *otimalac* (=lopov), *priljubodnik*, *krvolia*, *bludnik*, *linac*. Usuprot grijesima stoje krijeposti: *humiljenstvo*, *poniznost*, *bogoljubstvo*. Govor o leksiku propovijedi ne valja ograničiti samo na crkveni leksik. Nalazimo u propovijedima riječi iz značenjskoga polja zanimanja, što je očekivano jer se propovjednik, tj. *pripovidalac*, obraća ljudima različitih zanimanja: *naučitelj*, *(niki) pisalac* (*Tacitus*), *sudac*, *težak*, *sluge*, *sluškinje*. Različiti vladari također se spominju u propovijedima: *poglavica*, *vojvoda*, *starešine*, *vođ*, *poglavar*, *vladalac*, *kralj*, *vladalac puka*.

Kada govori o djetetu Isusu, Emerik Pavić rabi umanjenice, a inače ih nema u propovijedima: *Isusić*, *božanstveno ditešce*, *ditešce*, *vodica*, *volak*, *magarčić*. Kada se govori o djeci, obično se rabe umanjenice, pa je tako i kada je riječ o malom Isusu:

Primogući maljar Otac Nebeski ukazuje nam svoga jedinorođenoga sina u prilici jednoga ditešca da se mi njemu začudimo. K njemu pak pristupaju pravedni, i grišnici. Oni promotrivši ovo prisveto *ditešce*, vraćajući se kući pogerđuju ga s različitim grišetinama. Gospa Prisveta ne mogaše zajedno s Josipom S. zadosta izčuditi poniženstvu i kročini njegovoi ovako valja da i mi u vazdanjemu začuđenju zaostanemo, pak još iste kriposti slidimo.

...

U čemu se zadržavaše mudros rastućega *Isusića*? Odgovara mudri Bajeza, u tomu da istom narodivši se, hoti se našim Ocem i Meštrom ukazati, i takvim Ocem kojegano suze nama vrata nebeska otvoriše. To će toliko reći da Isus još *ditešce* bivši postade naš ljubeznjivi Otac i upravitelj, ukazavši nam prvi nauk u svoima suzama.

...

Neka se sakrie svaka mudrost čovičanska prama mudrosti ovoga božanstvenoga *ditešca* kojano nama upravan i siguran put nebeskog uživanja ukazuje, jer kako govori mudri Abbat Cellensis: Ona *vodica*, to jest *suzice* Isusove, ili čine ili nagode rai. Kada bo se po prolivanju suzah sva natapa duševnost, porađaju se stabla, plod života donoseća.

Propovijedi *pripovidaoca* Emerika Pavića imaju strogu strukturu koju smo opisali na početku. Unatoč tomu, one djeluju prisno i odabirom riječi i sveza riječi dopiru do vjernika, djeluju uvjerljivo. Često autor propovijedi nastoji različitim slikama iz života približiti svoje misli slušateljima (čitateljima). Primjerice, kada želi objasniti kako je moguće doći na nebo, on daje sliku puta do Amerike:

Kakogod se pak iz ovoga dila svita na kojemu smo sada mi i koji se naziva Europa, brez morskoga plovenja ne može doći u oni dio svita koino je ne podavna iznašast i koi se naziva Amerika, tako nije moguće doći u oni vilat nebeski brez plovenja priko svita kano priko široke vode morske.

Pavićeve propovijedi namijenjene su *općenu čovjeku* (=običnom čovjeku) kojega valja uputiti kako doći iz *ovoga svita* na *drugi svit*, kako iz *ove doline od suzah* doći u *kraljestvo nebesko*. Autor propovijedi Emerik Pavić rabi sve moguće govorničke vještine da bi nas izveo na *pravi put* i doveo u *život vikovičnji*.

Dodatak

POPIS FRAZEMA I POSTOJANIH SVEZA U PREDIKAMA EMERIKA PAVIĆA

- BOG: Boga bojeći (bogobožan)

“Abraham obra poslati najvirniega slugu, a drugo da kripostnu i *Boga bojeću* zaručnicu za sinu mu izabere.”

- CRKVA: sveta cerkva (sveta crkva)

“Čudim se gdi *sveta cerkva* nama na dan današnji prid oči stavlja za svetkovanje i proslavljenje dan svečani sviu svetih.”

- ČISTOĆA: divičanska čistoća (djevojačka čistoća, nevinost)

“Srićno je zaisto zaručenje kod koga se napervo naodi *divičanska čistoća*.”

- ČOVIK: potribit čovik (čovjek u potrebi)

“...vapiaše niki siromašak i *potribit čovik*, proseći od nji da mu štogod udile.”

- ĆUD: biti po ćudi (biti po ćudi, odgovarati)

“Ovai razlog *bi* mi *po ćudi bio* da mi mloga zamašnii razlog ne donosi S. Cesario”

- DAN: dan i noć (stalno, svakodnevno)

“...gdino bi imao *dan i noć* raditi prem ako bi mu hiljadu forinti platio”

- na današnji dan (danas, istoga datuma kao i danas)

“Dakle Isus hoti *na današnji dan* biti pri piru za blagosloviti zaručenje i udiliti im svoju milost.”

- nazvati dobar dan (pozdraviti s dobar dan)

“Niki Tau'ero imenom, smotrivši jednog prosjaka, *nazva* mu *dobar dan*.”

- od dneva do dneva (svakodnevno)

“Dva čovika na svitu živuća, jednake dobi, jednake sriće u imanju i ne imajuć saviše, veće samo toliko da *od dneva* do dneva životariti mogau”

- sudnji dan (sudnji dan)

“Kako bi se na isti način strašio pravedni kada na *sudnji dan* prid sudca iziđe?”

- DILO: dobro dilo (dobro djelo)

“Kako si se usudio ovdi doći prid sudca brez pirske hodiće i *dobri dilah*”

- DOĆI: doći u se (opametiti se, shvatiti)

“Koliko on nas puta ponukuje: poslušaj me, grišniče, i *dođi* jedanput *u se...*”

- DOLINA: dolina od suzah (dolina suza, zemaljski život)

“Isprosi reko nama u ovoi *dolini od suzah* živućim tebi devotim da mi ostavivši ispraznu ljubav svitovnju stečemo jedan dio one ljubavi s kojom si ti Spasitelja svita poljubio”

- DUH: nečisti duh

“Po čemu poznadoše ovi *nečisti duhovi* da onai koi došao biše jeste Sin Božji”

- ubog duhom (siromašni duhom)

“Blaženi su *ubozu duhom*”

- GLAD: od glada umerti (umrijeti od gladi, trpjeti veliku glad)

“...promislimo jednog lakomca koi dan i noć ne imade mira, san mu ne će na oči i svaki e čas u brigi, kod svoga imanja oće da *od glada umre*”

- GLAVA: muška glava (muškarac)

“Što ću reći od *muški glavah* koino kano nezauzdate zvirine na svaku opačinost sloboštinu uzeli jesu?”

- ženska glava (žena)

“Hodiderte na mejdan, vi *ženske glave*.”

- uzeti u glavu (zamisliti)

- Velika bi budalaština bila (izvodi S. Chrys,) da jedan čovik od pedlja i sa svime malašan *uzme sebi u glavu* da je on veći od ostali ljudi”

- GRIH: grih istočni (istočni grijeh, bibl.)

“Ne imade pak nikakvog zakona koi bi većma narav čovičansku ocernio, nego oni po kojemu no svi sinovi i kćeri Adamove s *grihom istočnim* maćiti jesu”

- ISTOK: od istoga do zapada (po cijelom svijetu)

“Nie manja širina njegova zašto su se raširile grane njegove od *istoka tia do zapada*”

- IZGLED: dobar izgled (dobar primjer)

“...ponukovaše ga da probudi duh koi je u njemu i da nastoji iskernjima ne samo po lipoi priliki i *dobrom izgledu* svititi, veće još i spasonosni nauk da im traži u pamet uliti”

- zao izgled (loš primjer)

“...ali sva rečena biti, a opako živiti dvostruko će pokarani biti budući oni osim opakog življenja i *zao izgled* ostalima dali jesu.”

- IZIĆI: izvan sebe izići (poludjeti)

“Eva, koja no za malo vrime misto dade Sotoni i koja u malo vrimena *izvan sebe iziđe* i vlastito poznavanje zaostavi”

- JAMA: kopati jamu pod kim (podvaljivati komu)

“...počme *pod istim jamu kopati* za izčepati mu iz ruku ono što je stekao”

- JEDAN: jedan po jedan (jedan za drugim, u redu)

“Međuto oni *jedan po jedan* iziđoše iz cerkve.”

- JIĆE: jiće i piće (jelo i piće)

“jedno gorušično zerno otvara apetit iliti želju za *jiće i piće*.”

- KAMEN: dragi kamen (dragulj)

“Samo kod velikih ljudih, a ne kod svakoga naodi se *drago kamenje*”

- tvrđi od kamena (veoma tvrd)

“*Tvrđi* smo od *kamena* i čelika gdi sva ova čuvši i razumivši otvernuti zaostajemo.”

- KERV: kerv proliti (žrtvovati se)

“...budući da je svukoliku svoju *S. kerv* za nas *prolio*”

- prolivanje kervi (žrtvovanje)

“Nisi li veće puta čuo *prolivanje kervi* Isusove”

- KNJIGA: pisati knjigu (pisati list, pisati pismo)

“Dočuvši tu stvar Machaš, kralj madžarski, veoma se raserdi na Stipana i tražаше svakako način kako bi ga smakao i najposli iznađe ovi način: *piše knjigu* potajno njegovomu naravnomu sinu, to jest kopilanu imenom Stipanu, također i Radivoju, bratu kralja Stipana, da zadave kralja”

- KORIST: općena korist (opća korist, opće dobro)

“Sad ja ovako izvodim: B. D. Maria obrana je bila od Boga za *općenu korist* svega svita budući ona Isusa svitu porodila.”

- KRALJESTVO: kraljestvo nebesko (život na nebu)

“Kada dakle naš Spasitelj svoje učenike zaziva u *kraljestvo nebesko*, za jisti i piti u njemu, po nauku s. Pasebasia, ne razumi drugo...”

- KRUŠAC: svagdanji krušac (kruh svagdanji, hrana)

“...kako ti to, koino izderanu hodiću nosiš i *svagdanji krušac* prosiš, možeš reći”

- LICE: prid lice Božje doći (doći pred Božje lice, doći u raj)

“Kolika podnesoš e sveti apostoli dok vridni postaše *prid lice Božje doći*”

- u znoju lica (s velikim trudom, teško, naporno)

“...u *znoju lica* tvoga rani ćeš se, zamlja će ti ternje i drače izmećati”

- LJUBAV: bratinska ljubav (bratska ljubav)

“...rad toga oni koi je brez ljubavi, ni od Boga ni ljudma nie koristan, budući mu manjka svitlost *bratinske ljubavi*.”

- goruća ljubav (vruća ljubav, velika ljubav)

“Upitajdermo ga što ga prignu na tolika podnošenja rad nas, odgovori će nam: ništa drugo nego *goruća ljubav* kojuno prama narodu čovičanskom imade.”

- MALO: malo po malo (malo po malo, postupno)

“Tko oće da velik bude, valja da od malene stvari počme, zatim *malo po malo* slavu i falu svojega dilovanja može po svemu svitu raširiti.”

- MANA: mana nebeska (mana, hrana s neba)

“Jali ono čudnovati sitenje u pustinji s *manom nebeskom* priko cili 40 godinah

...izvede se zločinac od straha *na polak mertav*, povedu ga k mistu od pogubljenja...”

- MEIDAN: na meidan izići (boriti se, biti spreman na borbu)

“...ne strašim se ni s istim prijakim Goliatom *na meidan izići*”

- MIR: biti u miru i pokoju (biti smiren, spokojan, osjećati smirenje)

“Nađider mi samo jednoga grišnika koi bi *u miru i u pokoju bio*, ne velim u samoi duši, veće i u tilu.”

- živiti u miru (provoditi miran i pošten život)

“...gdi protivnim načinom jedan siromašak *žive u miru*, on zafaljuje Bogu na onomu što imade”

- MUKA: muka paklena (paklena muka)

“Ondi će se i niki bogatac i prožderlac od jada razpadati ugledavši siromaška u krilu Abrahamovu, a sebe srid *mukah pakleni*.”

- muka vikovičnja (vječna muka)

“da samo *muka* ne bi bila *vikovičnja*, ne bi se pakao zvao”

- NAČIN: na ovi način (ovako)

“Na ovi način valja da budu pofaljene i Bogu poljubljene duše”

- po neki način (na neki način, donekle)

“...i da se *po neki način* silom od učenikah odiljivaše”

- NAROD: narod čovičanski (ljudi)

“Poznajući Ivan S. da njegov Meštar svikoliku ljubav izli cića *naroda čovičanskoga*, željaše i on prama Saranitelju svikoliku ljubav izliti.”

- NEBO: vikati u nebo (vapiti u nebo, upozoravati na zlo)

“Ali dokle ovako tajaše: dotle dok ne poče kerv brateva *vikatu u nebo*”

- OGANJ: oganj pakleni (pakleni oganj, pakao)

“Hotiaše dakle S. Job pokazati da ponosicama toliko istinit jeste *oganj pakleni* koliko je istinito kraljestvo nebesko za humiljene i ponizne”

- oganj vični/vikovičnji (oganj vječni, pakao)

“...idite nesrićni opačinci k prokletima u *oganj vičnji*! idite prokleti u *oganj vikovičnji*”

- OKO: imati prid očima (imati kao cilj, težiti čemu)

“Blažena D. Maria ništa drugo *prid očima* ne *imadiaše* nego put spasenja”

- stavljati prid oči (prikazati, ispričati, predočiti)

“*Stavljam* vam prid *oči* dva putnika kojino su obadvojca naumili iz Budima u Varadin putovati”

- ukloniti se iz očiu (nestati, odvojiti se)

“Izađe dakle Petar, *ukloni se iz očiu Isusovi*, i tako zaplaka kako još nikada nie zaplakao.”

- za oka trenuće (za kratko vrijeme, na brzinu)

“...zaktiva ćeš da barem *za oka trenuće* možeš koga svetog i blaženog ugledati”

- OTAC: otac od obitili (otac obitelji, glava obitelji)

“Samo oni težaci koino najposli od *oca od obitili* pozvani biau, ispovidaše da ji nitko nie najmio niti na posao pozvao.”

- PAMET: u pamet uliti (uvjeriti)

“...ponukovaše ga da probudi duh koi je u njemu i da nastoji iskernjima ne samo po lipoi priliki i dobrom izgledu svititi, veće još i spasonosni nauk da im traži *u pamet uliti*”

- dolaziti u pamet (prisjetiti se)

“Razumivši ja današnje govorenje S. evanđelja od prilike cesarove, *dolazi mi u pamet* također i prilika Božja”

- PLAKATI: gorko plakati (gorko plakati, plakati)

“Izađite dakle s svetim Petrom i počmite *gorko plakati*.”

- POKORA: pokoru učiniti (činiti pokoru, kršć.)

“Je li Salomon prije svog priminutia *pokoru* za svoje grihe *učinio*”

- POTRIBA: biti u potrebi (biti u potrebi, trebati pomoć)

“Ja bi rad znati od vas i od ostali starji: kuda vi idete, komu li se utičete kada *ste* u kojoj *potribi* i tugi”

- POVRATITI SE: povratiti se u se (doći k svijesti)

“I ne znavši za se, niti se mogaše micati niti dići. Kako se dakle ispravi i *u se povrati*?”

- PRAH: biti prah i pepeo (nestati, propasti)

“Gdi su plemenštine i lipote? Nisu li svakolika *prah* i *pepeo*.”

- u prah i pepeo obratiti (srušiti do temelja)

“I za svim tim ona više puta tolike kuće, sela i varoše popali i *u prah* i *pepeo obrati*.”

- PRIGRIŠITI: prigrišiti bludno (sagriješiti bludno, učiniti preljub)

“*Prigrišivši* on *bludno*, upade u ubojstvo i ostale opačivosti.”

- PUK: izabrani puk (izabrani puk, izabrani narod)

“Valjade nigda *izabranom puku* otići u sužanstvo pak što jim bi najtežje zaostaviti?”

- obrani puk (izabrani puk, izabrani narod)

“dok se njegov *obrani puk* u pustinji zadržavaše”

- PUT: pravi put (pošten život)

“Za dovesti zlu dicu na *pravi put* pokaravši i prustom, isti prut zadie za pendžer.”

- križevni put (križni put, naporan i težak put do postizanja cilja)

“Mudromu Abbatu Cellesis zvatu veoma je dobro poznan bio ovi *križevni put*

hodećim ovim *križevnim putem* nije potrebe ni tražiti Isusa...”

- RAZLOG: razlog naravni (zdrav razum)

“Onaj bi pripovidalac srićan bio koji bi ove otrove paklene iskoriniti mogao koje no se i *razlogu naravnomu* i zakonu Božjemu protive...”

- REĆI: otiti reći (reći, pojasniti)

“Po mesu u kojemu se kerv zadržaje razumi se grišnik u komu se zadržaje kerv grihote, zato dokle on ne istiska kerv koja je u njemu, *hoću reći* dok se on čisto i pravo ne ispovidi...”

- RIČ: lipa rič (ljubazno uvjeravanje)

“Tiha i *lipa rič* više može opraviti nego stotina oštri i merski”

- medene riči (lijep govor, dodvoravanje riječima)

“Da lipa svita! koi tako majstorski znade oči ljudske zaslipiti, dajuć *slatke* i *medene riči* pod koima jid i otrova leže.”

- oštra rič (vrijeđanje koga riječima)

“Tiha i lipa *rič* više može opraviti nego stotina *oštri* i merski”

- prazne riči (prazne riječi, govor bez sadržaja i značenja)

“Naodim u knjižici od naslidovanja Isukerstovog da riči ljudske nisu drugo nego *prazne riči* koje po zraku lete.”

- s jednom ričjom (ukratko, jednom riječi)

“*S jednom ričjom* za sveršiti govorenje: dobro je kukolj i drače isčupati”

- *slatke* riči (lijep govor, dodvoravanje riječima)

“Da lipa svita! koi tako majstorski znade oči ljudske zaslipiti, dajuć *slatke* i *medene riči* pod koima jid i otrova leže.”

- RUKA: biti na ruku (odgovarati)

“Veoma je to meni *na ruku* budući se općenim običajem S. Ivan naziva učenik ljubavi i milosti.”

- izčepati iz ruku (oteti)

“...počme pod istim jamu kopati za *izčepati* mu *iz ruku* ono što je stekao...”

- SAM: sam sobom (u sebi)

“Juda mišljaše *sam sobom*: od dvi stvari jednu valja da oberem.”

- SAN: san ne će na oči (ne moći zaspati)

“...promislino jednog lakomca koi dan i noć ne imade mira, *san mu ne će na oči* i svaki e čas u brigi, kod svoga imanja oće da od glada umre...”

- SERCE: čistog srca biti (biti dobrohotan, dobar, milostiv)

“Mi smo, odgovaraju oni, koji smo vazda nastojali *čistog serca biti*, to jest, vazda smo nastojali ne privoljiti zlomu i opakomu življenju...”

- imati što serce zaktiva (imati sve što srce želi, imati materijalna dobra)

“Kralj David *imadijaše* obilato i zadovoljno *što mu serce zaktivaše* pak opet ispovida da je istraživao obluživnja zapovidih Božjih”

- ljubiti iz sveg serca (jako ljubiti)

“Ne veli li ti Bog po usti pripovidaoca da ga *ljubiš iz svega serca*, a isker-njega kako samoga sebe?”

- kamenito serce (srce kameno, bezosjećajnost)

“...kako ne bi moguć bio *kamenito serce* omekšati...”

- omekšati serce

“...i medenu slast u usta i serce njiovo postavivši, ne samo im čeljusti oslade, veće još i *serca omekšaju...*”

- serce pucati (biti jako žalostan)

“...od žalosti će ti *serce pucati...*”

- studenog srca biti (biti bezosjećajan)

“Oni koi oće haznu nebesku zajedno s svitovnjom imati po svidočanstvu S. Bernardae, jesu mlitavog i *studenog serca...*”

- SIN: izgubljeni sin (izgubljeni sin, čovjek koji je pogriješio)

“Što je *izgubljenoga sina* i opet u pervažnju sriću postavilo, nego glad i ustegnutie!”

SLAVA: isprazna slava (taština)

“Ukazuje se da je *isprazna slava* takva opačinost koja čovika vodi na vikovičnje skvarenje...”

- SLIKA: slika i prilika (sličnost)

“...da on pomnjivo imade tražiti *sliku i priliku* pervažnju Božju koju no je po grihu izgubio...”

- SLUGA: virne sluge (sluge)

“Hodite vi prijatelji i *virni sluge* moje!”

- STABLO: stablo života (stablo života, bibl.)

“Mudri Severian iz oniziju riči koje Bog Adamu od *stabla života* izreče, ukazuje mi lipo otajstvo koje ja još nigda nisam znao.”

- STATI: stati kano okamenit (stati kao okamenjen, stati u čudu, naglo stati)

“...*stadoše svi kano okameniti*, a delia kervavnik onaj nemili na svitlost neba udilj te i izgubi svitlost svoji očiu...”

- STVAR: stvar vrimentita (prolazne stvari, materijalno bogatstvo)

“Grišnici lepte za *stvarima vrimentitima*, ufajući se da im je spasenje sigurno.”

- SUD: sud poslidnji (posljednji sud)

“...uistinu poznati će da se pravedni ne imadu bojati *suda poslidnjega*...”

- strašni sud (posljednji sud)

“Promotrimo također kako će na dan *strašnoga suda* očito prid svim svitom na stolice starišinstva sisti s. apostoli.”

- SUMNJA: brez svake sumnje (bez svake sumnje, nesumnjivo)

“Mi ne možemo reći da čovik može toliko Boga ljubiti koliko Bog čovika ljubi, sa svim tim *brez svake sumnje* reći možemo da svi ljudi na svitu u jedno uzeti ne mogu toliko Boga ljubiti i s njime ujediniti se koliko je po ljubavi ujedinita duša...”

- SUNCE: svitliti kano sunce (sjati, svijetliti kao sunce)

“Ako se u jednomu kraljevskomu palacu *svietle* dvorani kano zvizde, a kralj *kano sunce* koi nji prosvitljuje...”

- žarko sunce/sunašce (žarko sunce/sunašce, sunce)

“...*žarko sunce* sva ova pod nebeska stvorenja s svoima zrakama grie...”
Granuvši u jutru *žarko sunašce*, vaskoliki svit prosvitljuje svojim zrakama...”

- SUZA: prolivati suze (plakati)

“...pak još sada po istomu *suzah prolivanju* naš meštar postade, budući one pune nauka bile...”

- SVIT: drugi svit (zagrobni život)

“Ne imademo se dakle čuditi što na svitu opaki dobro stoje i srićni jesu, primili bo su svoju plaću na ovomu *svitu*, budući oni na *drugomu* ne imadu ufati ikakvog dobra.”

- na svit doći (roditi se)

“...da po tomu hoti ukazati čudnovato poniženstvo našeg Spasitelja u kojemu on hoti *na svit doći*.”

- od sve četiri strane svita (od sviju strana)

“Prid sud Božji biti će poslani anđeli da oni *od sve četiri strane svita* pravedne saberu...”

- ovi svit (ovaj svijet, život na zemlji)

“...po kojoj Babilonii S. Oci razume *ovi opaki svit*...”

- poći s ovoga svita (preminuti)

“...jer po nauku s. Jerolima, on na takvomu mistu *pođe s ovoga svita*... po svemu svitu (posvuda).”

“Ovako će anđeli Božji *po svemu svitu* pravedne ujedno sabirati...”

- ŠIRINA: širina morska (otvorena pučina)

“...valja da sidavši u lađu puste se na *širinu morsku*...”

- UHO: zazvečati u ušima (podsjetiti, upozoriti)

“Najposli *zazvečale su u ušima* moima i ponukovanja moi prijateljah koino zaktivaše da im u naš slovinski jezik upišem predike.”

- VEČERA: posljednja večera (posljednja večara, bibl.)

“Nie li po svidočanstvu S. pisma opočinio na *poslidnjoj večeri* kada no od izdaje Judine Isus govoraše...”

- VIRA: prava vira (prava vjera, katoličanstvo)

“A budući ovi kralj mudar i dobar za ukazati se pravi katolik, učini sve Manekiane istirati iz svoga kraljestva, to jest one koi ne ktiše *pravu viru* zagerliti; mlogi se pak utekoše k Stipanu duki koi biaše njiov branitelj.”

- VITAR: kano vitar proletiti (proletjeti kao vjetar, nestati)

“...svakolika su prošla i *kano vitar proletila*...”

- VRAT: navući na vrat (dobiti teret, opteretiti se čime)

“Ne pustimo dakle da nam ova sramota prokletstvo *na vrat navuče*; ako nam je dosad život svetih za naše osramoćenje bio, obratimo se na prave putove...”

- bižati na vrat na nos (brzo pobjeći)

“Kada ukažeš ditetu zmiu, ne *biži li na vrat na nos* za ukloniti se je.”

- VOČKA: zabranita vočka/voće (zabranjeno voće, bibl.)

“...kakogod Adam posli kad se priko zapovidi Božje okusi *zabranite voćke*, odma ne umri premako mu bi rečeno da u koi se god čas od *zabrani-tog voća* okusi, da će smertjom umriti...”

- VRATACA: vrataca nebeska (nebeska vrata, ulaz u raj)

“Ovo ako učiniš, ti postaješ jedan tanak končić koga iglica božanstvenog miloserdja kroz *vrataca nebeska* u dvore vikovičnje vodi.”

- VRIME: u malo vrimenta (za kratko vrijeme, zakratko)

“...i koja *u malo vrimenta* izvan sebe iziđe...”

- VOĆKA: zabranjena/zabranita voćka/voće (zabranjeno voće, po Bibl.)

“Ne boj se ti okusiti *zabranjene voćke*...”

“...kakogod Adam posli kad se priko zapovidi Božje okusi *zabranite voćke*, odma ne umri premako mu bi rečeno da u koi se god čas od *zabrani-tog voća* okusi, da će smertjom umriti.”

- ZEMLJA: u zemlju propasti (jako se postidjeti)

“Ti bi zaisto od sramote hotio *u zemlju propasti*.”

- ZLO: zlo s dobrim vratiti (vratiti zlo dobrim)

“Nie li malena stvar moći se dušmanom osvetit, sa svim tim *zlo s dobrim vratiti* im?”

- ZNANJE: dati na znanje (obznaniti, reći)

“...ostavi Spasitelja *dajuć na znanje* da njegovo jedino raskošje bi u blagu i imanju vrimentitomu naslađivati se...”

- ZNATI: ne znati za se (biti bez svijesti)

“I *ne znavši za se*, niti se magaše micati, niti dići.”

“ZVIZDE: svietliti kano zvizde (svijetliti kao zvijezde, sjati kao zvijezde)

Ako se u jednomu kraljevskomu palacu *svietle* dvorani *kano zvizde*, a kralj kano sunce koi nji prosvitljuje...”

- ŽIVINA: nerazložita živina (nerazumna životinja)

“Nemojmo mi biti gorii od *nerazložiti živina*.”

- ŽIVLJENJE: življenje kraljevsko (kraljevski život, lijep život, bogatstvo)

“...i koi ga pravo uzljube da će oni od Oca njegovoga nebeskoga kralje-stvo zadobiti, slidi da je on nama za likarstvo i *življenje kraljevsko*...”

- ŽIVOT: život vikovičnji (život vječni)

“...što i njemu valjade činiti za dostignuti život vikovičnji...”

Literatura

- BABIĆ, Toma (1745), *Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illricis accomodata*, Venecija (prvo izdanje 1712.), drugo prošireno izdanje.
- DESPOT, Loretana (2005), *Jezik slavonskih franjevaca do preporoda*, Sveučilišta J. J. Strossmayera, Osijek.
- HOŠKO, Franjo Emanuel (2002), *Franjevačke visoke škole u konitentalnoj Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- KAČIĆ, Miošić, Andrija (1759), *Razgovor ugodni naroda slovinškoga*, II. izdanje, Mleci (I. izdanje 1756.).
- MOGUŠ, Milan – VONČINA, Josip (1969), “Latinica u Hrvata”, in: *Radovi za slavensku filologiju*, sv. 11, Zagreb, pp. 61-81.
- MOGUŠ, Milan (1995), *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- RELJKOVIĆ, Matija Antun (1767), *Nova slavonska i nimačka gramatika*, Zagreb.
- VELIKANOVIĆ, Ivan (1787), *Uputjenja katoličanska*, Osijek.
- VINCE, Zlatko (1978), *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Sveučilišna naklada Liber, 1978. Navodi prema: Treće dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002.
- VONČINA, Josip (1984), “O postanku i načelima Relkovićeve Nove slavonske i nimačke gramatike (1767)”, *Vojna krajina. Povijesni pregled, historiografija, rasprave*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 451-469.
- VONČINA, Josip (1985), “Temelji i putovi Gajeve grafijske reforme”, in: *Filologija*, br. 13, Zagreb, 7-88.